

Οραματικά κείμενα του 16^{ου} αιώνα

Ολυμπία Βρακοπούλου*

Τα αφηγηματικά κείμενα του 16^{ου} αιώνα, στα οποία εστιάζεται η ανακοίνωσή μου, αποτελούν μέρος από ένα σύνολο κειμένων της πρώιμης νεοελληνικής γραμματείας τα οποία έχουν ως περιεχόμενο οπτασίες και οράματα, και τα οποία ερευνώ στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής που ετοιμάζω. Τα οράματα και οι οπτασίες, όπως και τα όνειρα, απασχόλησαν ανέκαθεν τον άνθρωπο, γεγονός που δηλώνεται σαφώς μέσω των ποικίλων τρόπων με τους οποίους τα ενέταξε, από τις απαρχές της δημιουργικής του έκφρασης, στη λογοτεχνία και γενικότερα στα γράμματα. Ειδικότερα, κατά τη βυζαντινή εποχή και τους αιώνες που ακολουθούν, οι αφηγήσεις οραμάτων και οπτασιών φαίνεται πως είναι ιδιαίτερα αγαπητές στον χριστιανικό κόσμο.

Το όραμα είναι ένα απολύτως ατομικό βίωμα το οποίο γίνεται μεν αντιληπτό ως πραγματικό, αλλά, ταυτοχρόνως, παραμένει ανεξήγητο ως δυνατότητα εμπειρίας, επειδή δεν μπορεί να τεκμηριωθεί από άλλους μάρτυρες ή από πραγματικά γεγονότα, και, συνήθως, λαμβάνει χώρα σε καταστάσεις αλλοιωμένης συνείδησης. Συχνά συνδέεται με ακούσματα, λεκτικές αποκαλύψεις ή αλλιώς *ακροάσεις*, όμως μπορεί να είναι επίσης οσφρητικό ή από ή και να μην περιορίζεται σε μία μόνο αίσθηση αλλά να εμπεριέχει εκφράσεις ψυχικών καταστάσεων, όπως για παράδειγμα συναισθημάτων. Η μεταβολή της συνείδησης που σχετίζεται με παρόμοια βιώματα εμφανίζεται συνήθως ως συνέπεια καταπίεσης ή καταπόνησης των φυσικών σωματικών αναγκών για θρησκευτικούς λόγους, με αϋπνία, αυστηρή νηστεία, απομόνωση από τα εγκόσμια και γενικά από τα εξωτερικά ερεθίσματα, με αυστηρή σεξουαλική εγκράτεια και με συνεχή προσευχή. Δεν είναι τυχαίο ότι άγιοι/αγίες, όσιοι/οσίες, ασκητές και μοναχοί/μοναχές εμφανίζονται συχνότερα ως δέκτες οραμάτων από ό,τι οι απλοί άνθρωποι.¹

Από επιστημονική άποψη ορισμένα οράματα είναι δυνατό να οφείλονται είτε σε καταστάσεις ψυχοπαθολογικές, όπως η σχιζοφρένεια ή η επιληψία, είτε σε φαρμακευτικές ή άλλες ουσίες. Από θρησκευτική άποψη, η Εκκλησία πρεσβεύει, αφενός, πως δεν πρέπει να συγχέονται τα οράματα με τη *φώτιση*, κατάσταση η οποία προκύπτει από άσκηση, προσευχή και εξαγνισμό πνευματικό και σωματικό. Από την άλλη, οι Πατέρες της Εκκλησίας, οι θεολόγοι και οι κληρικοί θεωρούν πως τα οράματα μπορεί να είναι θεόπνευστα ή, αντίθετα,

---

* Ολυμπία Βρακοπούλου, υποψήφια διδάκτωρ στο τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης: e-mail: oliviavr@gmail.com

¹ Dinzelsbacher 1989, 86, 90, 92 και Dinzelsbacher, Peter et al 1997, 1734-1735.

απόρροια δαιμονικών δυνάμεων, οι οποίες επιδιώκουν την εξαπάτηση, τον πειρασμό -ιδίως των μοναχών- και τελικά, την καταστροφή του ανθρώπου.²

Ως προς το περιεχόμενο, τα οράματα και οι οπτασίες παρουσιάζουν ποικιλία: μπορεί να περιέχουν *σημεία* (όπως το όραμα του Μεγάλου Κωνσταντίνου με τον σταυρό), πρόσωπα (τον Χριστό, την Παναγία, αγίους, αγγέλους ή ακόμα και τον Θεό) ή και ακολουθίες γεγονότων με διαδοχή εικόνων και δράσης (ταξίδια στο επέκεινα, μελλοντικά γεγονότα). Δεν είναι τυχαίο εξάλλου, το ότι συνδέθηκαν στενά με την πρόβλεψη του μέλλοντος. Αυτός είναι ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο το θέμα ή το μοτίβο του οράματος και της οπτασίας χρησιμοποιήθηκε ανά τους αιώνες στη λογοτεχνία, στη Βίβλο (η σκάλα του Ιακώβ, οράματα των προφητών) αλλά και στα πατερικά κείμενα.³

Αν και σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να συμβεί να ταυτιστεί το όραμα με το όνειρο λόγω του ότι και τα δύο λαμβάνουν χώρα σε συνθήκες αλλοιωμένης ή μειωμένης συνείδησης και είναι συνυφασμένα με καταστάσεις έξω από την κανονικότητα της ανθρώπινης ζωής πρέπει να γίνει σαφές ότι διακρίνονται από ειδοποιούς διαφορές: τα οράματα διαφέρουν από τα όνειρα, αφενός διότι συμβαίνουν ενώ ο δέκτης βρίσκεται σε εγρήγορση, και, αφετέρου, διότι είναι πιο διαυγή και ευνόητα από τα όνειρα, περιέχουν λιγότερες ψυχολογικές υποδηλώσεις και, συνήθως, δεν χρήζουν ερμηνείας και περαιτέρω εξέτασης.⁴

Στη λογοτεχνία ή γενικότερα στα γράμματα η αφήγηση οράματος ή οπτασίας χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να γίνει υπέρβαση του χρονικού πλαισίου της δράσης, να προκληθεί ένταση, να αναδειχθούν ο χαρακτήρας του αφηγητή και των ηρώων ή οι τρόποι δράσης καθώς και για να συμβάλει στην πρόσληψη και αποτίμηση της ιστορίας. Μια τέτοια αφήγηση μπορεί να εντάσσεται σε ένα ευρύτερο κείμενο έχοντας συγκεκριμένη και σημαίνουσα λειτουργία, όμως συχνά υφίσταται και ως αυτόνομη αφηγηματική μονάδα. Άλλοτε αποτελεί αφήγηση προσωπικών βιωμάτων, άλλοτε μπορεί να έχει αλληγορικό νόημα και να συνδέεται με την αποκαλυπτική και την εξηγητική γραμματεία, ή την αγιολογία. Είναι πιθανό επίσης να έχει στόχους ηθικοδιδακτικούς και φρονηματιστικούς ή ακόμη να χρησιμοποιείται ως μέσο σάτιρας, κριτικής, πολεμικής ή προπαγάνδας.⁵

Εξαιρετικά δημοφιλής κατά τη βυζαντινή αλλά και τη μεταβυζαντινή περίοδο είναι τα οράματα του επέκεινα, που είτε εμφανίζονται ως κρίσιμο στοιχείο της πλοκής στη διήγηση του βίου ενός αγίου, είτε υφίστανται ως αυτοτελή έργα. Σε αυτά συγκαταλέγονται το όραμα

---

² Cutler, Antony, Irmscher, Johannes and Kazhdan, Alexander 1991, 2179.

³ Cutler, Antony, Irmscher, Johannes and Kazhdan, Alexander ό. π.

⁴ Cutler, Antony, Irmscher, Johannes and Kazhdan, Alexander ό. π., 661.

⁵ Κεχαγιόγλου (επ.) 1999, 373.

της Θεοδώρας στον *Βίο του Αγίου Βασιλείου του Νέου*, η *Αποκάλυψη της Θεοτόκου*, η *Διήγηση του Μακαρίου του Αιγυπτίου*, η *Διήγηση του μακαρίου Αντωνίου*, το *Όραμα του μοναχού Κοσμά* όπως και μια εγκιβωτισμένη οραματική αφήγηση στο αγιολογικό μυθιστόρημα *Βαρλαάμ και Ιωάσαφ*. Ανάμεσα στα κείμενα που περιέχουν αφηγήσεις οραμάτων ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ομάδα αυτοτελών κειμένων που εξιστορούν μεταθανάτιες εμπειρίες απλών ανθρώπων. Το παλαιότερο από τα κείμενα εμφανίζεται σε χειρόγραφο του 14ου αιώνα.

Ας σημειωθεί, επίσης, ότι υπάρχει και μια κατηγορία βυζαντινών οραμάτων του επέκεινα τα οποία έχουν έναν ξεκάθαρα σατιρικό χαρακτήρα (ο *Τιμαρίων* και ο *Μάζαρις* για παράδειγμα), και στα οποία είναι έκδηλη η επίδραση της κλασικής και κυρίως της ελληνιστικής γραμματείας -συγκεκριμένα των κωμικοσατιρικών καταβάσεων του Λουκιανού.⁶ Η κατηγορία αυτή, ακριβώς λόγω του διαφορετικού στόχου, αποτελεί ξεχωριστό σύνολο.

Στη Δύση, κατά το μεσαίωνα οι οραματικές αφηγήσεις ξεκινάνε ως μέρη εκτενών συνθέσεων θεολογικού ή ιστορικού περιεχομένου και σταδιακά εμφανίζονται ως αυτοτελείς διηγήσεις στις οποίες κυριαρχεί μια κλιμακούμενα ζοφερή ατμόσφαιρα -ιδιαίτερα σε ότι έχει να κάνει με τον «άλλο κόσμο». Τα *Visio Tnugdali*, *Navigatio Sancti Brendani*, το ποίημα *Le Roman de la Rose* και *Purgatorium Sancti Patricii* αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα. Έργο-επιστέγασμα της δυτικής μεσαιωνικής παράδοσης αποτελεί ασφαλώς η *Θεία Κωμωδία* του Δάντη.⁷

Ανάμεσα στα υπόλοιπα οραματικά κείμενα που γράφονται ή αναπαράγονται κατά τους μεταβυζαντινούς χρόνους, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει μια ομάδα κειμένων, τα οποία αφορούν μεταθανάτιες εμπειρίες και είναι γραμμένα σε δημώδη αλλά και λόγια γλώσσα. Πρόκειται για περιστατικά τα οποία καταγράφηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα από τη στιγμή που συνέβησαν και αποδίδονται σε νεκροφάνεια, κατά τη διάρκεια της οποίας ο εκάστοτε παθών είχε ένα όραμα του άλλου κόσμου. Αναμφισβήτητα πρόκειται για κείμενα ασυνήθιστα και ιδιαίτερα ενδιαφέροντα.

Ένα από αυτά τα κείμενα είναι η *Διήγησις και οπτασία ωφέλιμος ορθοδόξου τινός Δημητρίου συγγραφείσα παρά Μητροφάνους ιερομονάχου, πνευματικού και ρήτορος, τεθείσα δε εις κοινήν φράσιν παρά του πνευματικού κυρού Λαυρεντίου*, το οποίο εκδόθηκε από την Ελένη Κακουλίδη- Πάνου.⁸ Το κείμενο αυτό φαίνεται πως ήταν πολύ δημοφιλές, αν κρίνουμε από

⁶ Για περισσότερα βλ. Λαμπάκης 1982, 25-29, 82- 93.

⁷ Λαμπάκης ό.π. 113- 131.

⁸ Για τις εκδόσεις του κειμένου βλ. Κακουλίδη- Πάνου 1997, 103- 119, Κακουλίδη- Πάνου 2011, 25- 32, Κεχαγιόγλου 2003, 256- 262.

το πλήθος των χειρογράφων που βρέθηκαν σε μοναστηριακές βιβλιοθήκες. Η ταυτότητα του συγγραφέα δεν έχει διερευνηθεί πλήρως, αν και υπάρχουν αρκετές εικασίες.

Στο κείμενο αναφέρεται ρητά ο τόπος και ο χρόνος του συμβάντος όπως και το όνομα και αρκετά στοιχεία της ταυτότητας του «πρωταγωνιστή». Η ιστορία έχει ως εξής: Το 1580, ο Δημήτριος ζούσε στο χωριό Ίσβορος στην επαρχία της Ιερισσού και ήταν «ρούπνικος», δηλαδή λατόμος. Αν και χειρώναξ, αγράμματος και φτωχός, ήταν ευσεβής και είχε ορθόδοξες πνευματικές αναζητήσεις. Το καταλυτικό συμβάν ήταν ο θάνατος του παιδιού του στην ηλικία των δώδεκα ετών. Ο Δημήτριος φαίνεται πως αρρώστησε βαριά από τη θλίψη της απώλειας ενός ακόμη παιδιού και έμεινε κλινήρης για δεκαπέντε ημέρες περίπου, με συγγενείς και γείτονες συγκεντρωμένους γύρω του, σύμφωνα με τις συνήθειες της εποχής. Μετά από λιποθυμία θεωρήθηκε νεκρός, όμως την ώρα που γίνονταν οι ετοιμασίες για την κηδεία του επανήλθε και διηγήθηκε το όραμά του. Στην εξιστόρησή του αναφέρεται στο γιο του ιδίως και στα υπόλοιπα θανόντα παιδιά του και πληροφορεί τους οικείους του ότι βρίσκονται «εις τόπον γλυκύτετον και φωτεινότετον». Γίνεται λόγος για μια οντότητα η οποία τον απέσπασε από τον κόσμο των ζωντανών και τον ανέβασε, διαπερνώντας τουλάχιστον επτά ουρανούς, σε έναν ειδυλλιακό τόπο. Τα λόγια με τα οποία αρχίζει την εξιστόρηση του υπερφυσικού βιώματός του ο Δημήτριος είναι τα ακόλουθα:

«Εγώ ωσάν εκείτομουν εις το κρεβάτι ασθενημένος άνοιξα τα μάτια μου και έξαφνα είδα έναν άνθρωπον και ομοίαζε ωσάν αστραπή και ήτον πολλά εύμορφος και ήλθε και εστάθη απάνωθέ μου και ήτον φορεμένος φορέματα χρυσά με πολλές βαφές και έφεγγαν τα φορέματά του και ήτον πλουμιστά με πολλές λογές άνθη και χρώματα και τόσον ήτον εύμορφος και χαρούμενος, ότι δεν ημπορώ να την ειπώ με λόγον την ευμορφάδα και το κάλλος όπου είχεν αυτός και τα ρούχα του. Το λοιπόν ωσάν τον είδα άλλαξε ο νους μου και αστόχησα τον κόσμον τούτον, και όλον εκείνον τον εύμορφον άνθρωπον έβλεπα και δεν ήθελα να χωρισθώ απ' αυτόν [...] εις δε την στράταν όπου αναβαίναμεν δεν ήτον φως καθαρόν αμή ήτον ωσάν αντάρα, και ωσάν επεράσαμε εκείνους τους ουρανούς οπού σου είπα, παρευθύς μου εφάνη πως εφθάσαμεν εις άλλον κόσμον. Και το φως του κόσμου εκείνου ήτον αλλέως παρά τούτου του κόσμου, ότι ήτον πολλά λαμπρότερον και φωτεινότερον...»⁹

Στον τόπο όπου φτάνει ο Δημήτριος εμφανίζεται και η φυλασσόμενη από φοβερές οντότητες βαριά πύλη του άλλου κόσμου και εκεί επισημαίνεται και το σφάλμα του συνοδού, ο οποίος πήρε λάθος άνθρωπο. Παρ' όλα αυτά, ο «λαθραίος» επισκέπτης καταφέρνει να περάσει τις πύλες και βρίσκεται σε έναν χώρο στον οποίο συνυπάρχουν φωτεινές και σκοτεινές μορφές. Διά στόματος του μυστηριώδους συνοδού-ξεναγού δίνεται η πληροφορία

---

⁹ Κακουλίδη- Πάνου, ό.π., 107.

πως η Βασιλεία των Ουρανών όπως και η Γεένα του Πυρός, η Κόλαση δηλαδή, αν και υπαρκτές πρόκειται να μείνουν άδειες μέχρι τη μέρα της Δευτέρας Παρουσίας. Η διαδρομή συνεχίζεται διά μέσου των τόπων τιμωρίας των αλλόθρησκων και των αιρετικών με κατάληξη τον «παμφάγο Άδη». Την αφήγηση ακολουθούν βεβαιώσεις γνησιότητας του συμβάντος εκ μέρους του Μητροφάνη, ο οποίος φαίνεται πως έκανε αυτοψία και ανέκρινε τον Δημήτριο. Στο τέλος, όπως μπορεί να διαπιστωθεί και στο απόσπασμα που ακολουθεί, γίνονται παραινέσεις προς τους ιερωμένους κυρίως, γιατί ο Άδης περιμένει τους «ανάξιους ιερείς», και επισημαίνεται η ευθύνη τους προς τους απλούς ανθρώπους σχετικά με τη σωτηρία της ψυχής τους.

«Και αντάμα μετ' εκείνην την φοβεράν βοήν έβγαινε και άλλη βοή πικρά και θλιβερά ωσάν να ήτον ένας μέγας δράκων ή άλλο μέγα θηρίον και να συρίζη και να βρυχάται και να αναστενάζει συχνά, έτσι ακούετον και έβγαινε από κάτω της γης. Και ωσάν άκουσα εγώ εκείνης της φοβεράς και ανυπομονήτου και θλιβεράς φωνής, εσάλευσε και ετρόμαξεν ο νους μου και εγύρευα να κρυφτώ εις τον κόλπον του θαυμαστού νεανίου οπού με οδήγαν, διά να μην ακούω εκείνην την φωνήν την φοβεράν και ανυπομόνητον βοήν, και με πολύν φόβον και τρόμον ηρώτησα αυτόν τον νεανία και είπα του: «Κύριέ μου, τι είναι ετούτη η φοβερά και πικρά και τρομερή φωνή και βοή»; Και εκείνος είπε μοι: « Ετούτος είναι ο παμφάγος Άδης, ήγουν οπού τρώγει όλους και χορταμόν δεν έχει», και πάλιν ήκουσα άλλην φωνήν ωσάν να έρχεται αποπάνω πολλά ψηλά και έλεγεν η φωνή εκείνη: «τι φωνάζεις, τι κλαίεις, τι στενοχωράσαι, καρτέρησον ολίγον καιρόν και έχεις να χορτάσεις εκ πολλών επισκόπων αναξίων και ιερέων αναξίων και καλογέρων». Ταύτης της φωνής ακούσας, ακόμη φαίνεται μοι και ένα εις τα αφτία μου, και παρευθύς ευρέθηκα εις το σπίτι μου και βλέποντας το κορμί μου άσχημον δεν ήθελα να έμπω μέσα».¹⁰

Ένα από τα στοιχεία τα οποία ελκύουν την προσοχή σε αυτό το κείμενο είναι το πλήθος πληροφοριών που φέρει σχετικά με την ιδεολογία, τα έθιμα, την καθημερινή ζωή, αλλά και τη θρησκεία στον ελλαδικό χώρο της εποχής, ενώ παράλληλα δεν στερείται λογοτεχνικών αρετών: ο λόγος είναι ζωντανός και οι περιγραφές του έχουν μια κινηματογραφική προοπτική. Προέρχεται από μοναστικό περιβάλλον και, εκ πρώτης όψεως, οι στόχοι του είναι κριτικοί και διδακτικοί: δεν τρομοκρατεί με υπερβολικές περιγραφές της Κόλασης, αλλά δελεάζει με την ειδυλλιακή του εικονογραφία. Ο «άλλος κόσμος» βρίσκεται ψηλά και η εικόνα του είναι διαφοροποιημένη σε σχέση με αυτή που συνήθως περιγράφεται σε ανάλογα κείμενα.

---

¹⁰ Κακουλίδη-Πάνου, ό.π., 112- 113.

Άλλο ένα μεταθανάτιο όραμα με το οποίο παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με το προαναφερθέν, είναι η *Διήγησις και οπτασία τινός ορθοδόξου γυναικός, πάνυ σωτηριώδης και ωφέλιμος* που κατέγραψε το 1607 ο Ιερόθεος Κουκουζέλης. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται επίσης, και ένα άλλο κείμενο, αγνώστου συγγραφέα, που βρέθηκε σε χειρόγραφο χρονολογημένο στον 14ο αιώνα, το οποίο περιέχει ακόμη μία περίπτωση νεκροφάνειας, χωρίς όμως τις αναλυτικές περιγραφές και την έκταση των άλλων δύο κειμένων.

Σχετικά με την κατηγοριοποίηση των αφηγήσεων οραμάτων ή οπτασιών δεν υπάρχει ομοφωνία. Πολλοί ερευνητές, ωστόσο, θεωρούν ότι συνιστά ένα υποείδος, το οποίο συγκεντρώνει και διασυνδέει πολλά άλλα λογοτεχνικά είδη. Πολλά κείμενα τα οποία αντιμετωπίζονται ως οραματικά σήμερα, στα πρωιμότερα στάδια της κριτικής πρόσληψής τους θεωρήθηκαν κυρίως ως παραδείγματα αλληγορίας, αυτοβιογραφίας, ρητορικής ή άλλων ειδών. Πολλά από αυτά τα κείμενα συγκεντρώνουν τέσσερις ή πέντε διαφορετικούς ειδολογικούς προσδιορισμούς στο πέρασμα των χρόνων. Η συγκεκριμένη θεματική ευνοεί την ενσωμάτωση, αλλά και την προσαρμογή σε ειδολογικές συμβάσεις πολλών και διαφορετικών ειδών.¹¹ Για τον λόγο αυτόν το ειδολογικό ζήτημα παραμένει ανοικτό και απαιτεί συστηματική αναλυτική προσέγγιση των κειμένων τόσο από θεματική όσο και από ρητορική άποψη.

Η μέχρι στιγμής εξέταση των τριών κειμένων που προαναφέρθηκαν, τα οποία περιέχουν οράματα του επέκεινα, οδηγεί σε ορισμένα πρώτα συμπεράσματα: Στα τρία κείμενα θεματικός πυρήνας του οράματος είναι το ταξίδι σε έναν άλλο κόσμο, το οποίο πραγματοποιείται κατά στάδια μέχρι το αποκορύφωμα, την κατανόηση και μεταστροφή του ίδιου του εαυτού. Η πρωταρχική βάση αυτής της εξέλιξης πιθανόν να έχει τις ρίζες της στο πλατωνικό σχήμα της επιστροφής της ψυχής στο Θεό μετά το θάνατο.

Από την άποψη της αφηγηματικής οργάνωσης, η εξιστόρηση στις αφηγήσεις των οραμάτων ακολουθεί, επίσης, κάποιες σταθερές: η εισαγωγή και ο επίλογος αναφέρονται στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου που βιώνει την υπερβατική εμπειρία. Ο άνθρωπος αυτός μπορεί να βρίσκεται σε κατάσταση πνευματικής ή συναισθηματικής βασάνου είτε λόγω της απειρίας του, είτε λόγω της περιορισμένης αντίληψής του, που είναι προσκολλημένη σε μια «γήινη» υλική αντίληψη. Το εισαγωγικό μέρος της εξιστόρησης συνήθως παρέχει ενδείξεις, οι οποίες σχετίζονται με το περιεχόμενο του οράματος που ακολουθεί. Στην πορεία, για κάποιον λόγο (προσευχή, μακρόχρονη ασθένεια, νεκροφάνεια) η ψυχή χωρίζεται από το σώμα και ξεκινάει το υπερφυσικό ταξίδι μέσα σε ένα κύμα φωτός. Το λαμπερό και ταυτόχρονα γλυκό φως αποτελεί σημαντικό στοιχείο του οράματος και αποτελεί το σημείο-

---

¹¹ Marti 2002, 178- 179.

κλειδί της έναρξης, της διάρκειας και της λήξης του οράματος. Σημαντική είναι η παρουσία κάποιου προσώπου που συγκεντρώνει τους ρόλους του οδηγού, του ξεναγού, του προστάτη ή και του διαμεσολαβητή.¹²

Η τοπολογία του οράματος μπορεί να διαφέρει από κείμενο σε κείμενο, όπως και να έχει, πάντως, περιγράφεται και αποδίδεται με λεπτομέρεια. Ακολουθούν οι συναντήσεις με πρόσωπα όπως άγιοι, άγγελοι, η Παναγία ή και ο Θεός, με κοινό χαρακτηριστικό στοιχείο τη λαμπερή άλω που τους περιβάλλει. Η επαφή με τα υπερφυσικά πρόσωπα αποτελεί το έναυσμα για τη μεταβολή της πνευματικής κατάστασης του οραματιζόμενου, ο οποίος και εκφράζει την επιθυμία να παραμείνει εκεί. Σε όλες όμως τις περιπτώσεις επιστρέφει η ψυχή στο σώμα με έναν τρόπο μάλλον απότομο.

Στα οραματικά κείμενα είναι εμφανείς οι ενδείξεις μιας σταδιακής αποκάλυψης-μύησης η οποία μπορεί να ολοκληρώνεται παράλληλα με την οραματική αφήγηση. Ήδη με την έναρξη του οράματος αρχίζουν να διαμορφώνονται οι ευνοϊκότερες συνθήκες καθώς η ψυχή αποκόπτεται από την ύλη και τη φθαρτότητά της και αντιμετωπίζοντας στάδια δοκιμασίας διέρχεται από το σκοτάδι και την πλάνη προς τη νέα υπερβατική προοπτική της. Ακόμη, όμως, και σε περιπτώσεις που το όραμα δεν περιλαμβάνει χωρισμό της ψυχής από το σώμα, η σταδιακή μύηση και αλλαγή προοπτικής υφίσταται. Ο οραματιζόμενος επιστρέφει στην πεζή γήινη ζωή, με σημαντικές μεταβολές της προσωπικότητας και της πνευματικότητάς του, στοιχείο που εξυπηρετεί και την εξέλιξη της πλοκής ή την έλευση της λύσης.

Όσα προαναφέρθηκαν αποτελούν το πρώτο σκαλί μιας έρευνας η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη και από την άποψη της αναζήτησης και συγκέντρωσης όσο το δυνατόν περισσότερων κειμένων, τα οποία να εμπίπτουν στο πλαίσιο της πρώιμης δημόδους νεοελληνικής γραμματείας, και, βέβαια, από την άποψη της προσέγγισής τους.

Βιβλιογραφία

- Κακουλίδη-Πάνου, Ελένη: «Μια ζωγραφιά του Παραδείσου: Κατά το χειρόγραφο 106 της Μονής Αγίου Στεφάνου των Μετεώρων». Κληρονομία τομ. 29 (1997): 103- 119.
- Κακουλίδη- Πάνου, Ελένη: *Κυπριακός Πεζός Λόγος: 15^{ος} – 17^{ος} αιώνας*. Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου 2011. 25- 32, 32-37.
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος (επιμ.): *Η παλαιότερη πεζογραφία μας: Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*. Τομ. Β1. Αθήνα: Σοκόλης 1999.
- Κεχαγιόγλου, Γιώργος: *Πεζογραφική Ανθολογία: Αφηγηματικός γραπτός νεοελληνικός λόγος*. Τομ.1. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ 2003.
- Λαμπάκης, Στέλιος: *Οι καταβάσεις στον Κάτω Κόσμο στη βυζαντινή και στη μεταβυζαντινή λογοτεχνία*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1982.

---

¹² Dinzlacher 1989, 74.

- Cutler, Antony, Irmischer, Johannes and Kazhdan, Alexander: "Visions". Στο: Alexander Kazhdan (ed), *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol. 2. New York- Oxford: Oxford University Press 1991: 2179- 2180.
- Dinzelbacher, Peter: *An der Schwelle zum Jenseits. Sterbevisionen im interkulturellen Vergleich*. Freiburg: Herder 1989.
- Dinzelbacher, Peter et all: "Visio(n), -literatur". Στο: *Lexikon des Mittelalters*. Band 8. München: LexMA- Verlag 1997: 1734- 1747.
- Marti, Kevin: "Dream Vision". Στο: Laura Lambdin, Robert Tomas Lambdin(ed.), *A Companion to old and middle English Literature*. Westport CT: Greenwood Publishing Group 2002: 178- 209.
- Oberhelman, M. Steven: "Dreams and Dream Visions". Στο: Alexander Kazhdan (ed), *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Vol.1. New York-Oxford: Oxford University Press 1991: 661.